

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 16. 1940

İSMAİL SAİB EFENDİ HOCA (1871-1940) VE TIB TARİHİMİZ

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Sağlığında karşısında safbestesi ihtiram duranlar İsmail efendinin ahlakî ve ilmî meziyetlerini pek iyi bilirler. Onun ilimde bir yanlışlık yapmak istemiyenlerin eserlerinde tesirleri vardır. İsmail efendi etrafındakilere müfid olmak gayretile ahlafa kendisini tanıtacak bir eser bırakmağa boş vakit bulamamıştır. Onun için gelecek nesil onun ismini ilmî etüdlerde arzusu hilafına bazan zikrolunur göreceklendir. Öyle bir zengin ki servetinden başkaları müstefid olmuştur, öyle bir alim ki ilmini etrafa taşımış. İlmî tetkiklerde bulunacaklara doğru yolu göstermiştir. O İstanbulda ve islâm âleminde bulunan eserlerin hakiki bir ruhu mahiyetinde idi. Her hangi bir eseri ve münderecatını sorduk mu anlatırdı. Eğer bunlar toplansaydı cildler dolar ve İstanbul kütüphanelerinin muhteviyatı anlaşılırdı. Onun okumadığı kitap kalmamıştır. Reyleri çok kuvvetli idi. Bir çok alimane addedilen eserlerin mahiyetini ortaya koydu. Onun el yazısı iyi tanınırsa okuduğu umumî ve hususî nadide kitaplarda kayıtlarına ve mufassal malumata rastlanacağına şüphe edilmesin. Hem bunların arasında ne mühim tercemei haller çıkacaktır.

Üstadın tıp tarihimize sayısız ve emsalsiz yardımları dokunmuş, en mühim eserleri o bize göstermiştir. Herkesin kendisine çok müracaet etmedikleri devrelerde eline geçen bu kitaplarda müfid notları vardır. Bu notlar toplansa İsmail efendiyi ahfada anlatabiliriz. Tarafından toplanmış ve yazılmış müntehibat vardır.

İsmail efendi tıbbî atik ile çok meşğul olmuştur. Zamanımızda tıbbî atike vakıf yegâne bir alimdi, diyebiliriz. Vefatından iki gün sonra öğrendikki mülkiye tıbbiyesine sami'sıfatile devam etmiş, hattâ hekimler arasında çok sevilen, hocam ve küçük İzzet diye maruf dok-

BAZI ESKİ OTÖRLER ve BAZI ESKİ KİTAPLAR
(SOME OLD AUTORS AND SOME OLD BOOKS)

P. BROOKE BLAND, M. D. Philadelphia, Pa. U. S. A. (1)

Çeviren :
SAİM SAĞLIK, M. D.

« Bütün insanların düşündükleri, yaptıkları, kazandıkları ve bulmuş oldukları, kitapların sihir-kâr sahifelerinde vardır. » Bu söz Thomas Carlyle tarafından yüz aene evvel kitaplar hakkındaki fikrini anlatırken söylenmişti.

Bu yalnız onun fikri değildir, asırlarca söylenmiştir. Yine bugün de söylenmektedir. Meselâ: Cemiyetimizin Başkanı Dr. Warren B. Davis'in kitaplardan topladığı ve yeni neşrettiği küçük ve zarif kitabını, kardeşi Dr. J. Leslie Davis'in hatırasına samimi ithaf etmesi, şimdi ve sonra da mükâfatını gördükçe gurur duymak ve onu görmek hepimizi sevindirmiyormu? İnsanlar kitapları tetkik etmekle yalnız idrakin fevkinde değil tahayyülün üstünde de ne kadar çok istifadeler etmiştir.

Carlyle'in yüksek fikrinin izahından, insanların asırlardanberi, niçin etüd işleri kadar yazı işlerine de derin surette dalmış oldukları kolayca anlaşılıyor.

Yine asırlardanberi beşerin bu ilgi ve etüdünden bütün memleketlerde çok faydalı ve aydınlatıcı Enstitüler, büyük kütüphaneler kuruldu. Bunların bazılarında bir kaç bin, diğerlerinde yüz binlerce ve hatta milyonlarca cildler tasnif edilmiştir.

Bu gün yalnız birleşik Amerikada bin ve daha fazla kitaba malik (10,000) adedini geçen kütüphane vardırki buna (6,000) halk ve (1,400) keleş ve (800) orta mektep ve (430) meslekî kütüphaneler dahildir.

Amerikada ilk koleş kütüphanesi 1938 de John Harvard tarafından Harvard üniversitesine (330) cilt vasiyet suretile verilerek başlamıştır.

Bu gün Amerikada en büyük üniversite kütüphanesi olup (3,945,

(1) Reprinted from The Medical Searchlight Vol. XV-No. I, January, 1939.

318) cilt ve broşürü vardır . Yale üniversitesi (2,088,000) cilt ile sırada ikinci, (1, 815, 000) cilt ile Columbia üniversitesi üçüncü, (1, 112' 165) cilt ile Princeton üniversitesi dördüncü olup, Pennsylvania üniversitesi ise (900, 000) cildi ihtiva ediyor.

Birleşik amerika merkezi olan washington D. C. de Congressional kütüphanesinin dünyada en büyük kütüphane olduğu iddia ediliyor.(sekiz milyon) kitapla beraber daha sayılmamış pek çok tarihi v. s. elyazmalarını ihtiva ediyor. Son defa tamamlanan kütüphane binaları oturma yerleriyle beraber (18, 750, 000) Dolar kıymetindedir. Zemin (142) dönüm ve ve kitap raflarının uzunluğu (414) mildir. Amerika kolej kütüphanelerinin tekâmülü hakikaten hayrete şayandır. 300 sene kadar evvel bir kaç cilt kitapla başlanarak bu günün Amerikan kolejlerinde (26, 858, 078) adedi bulmuştur. Son senelerde kütüphanelere dehşetli masraf edilmiş ve bir kişi, anderew Carnegie bu maksatla Birleşik Amerika ve Kanada'da (94, milyon dolar) hediye etmiştir.

Amerikada basım işleri büyük işlerdendir. Her sene milyonları işletir.

Eskiliğile meşhur olan « İskederiye » kütüphanesi ikinci Ptolemy, Ptolemy Philadelphius tarafından Milatten 260 sene evvelki zamanlarda büyütmüş ve şöhret kazanmıştır. (700, 000) den fazla kitabı vardır.

Eski dünyanın en yüksek ve yegâne kültür hazinesi idi. Hıristiyanlıktan evvelki medaniyetin kayıtlarını bu gün bulmak kabil olsaydı yeniden ihyası mümkün olurdu. O devrin kütüphanesi (1000) seneden fazla yaşadı. Ancak miladın 640 ıncı senelerinde tahrip edilmiştir ki tarih için pek hazindir. Yüz binlerle kitap imha edilmiş ve bu kitaplar şehrin hamamlarında altı ay kadar odun yerine kullanılmıştır.

Coğrafyada bahsedilen, İskenderiyeden kısa bir mesafede bulunan küçük asyanın eski yunanlılara ait sahillerinde ege denizine doğru uzanan bir dil veya küçük bir yarım ada vardır. - Şimdiki Reşadiye yarımadası - . Hıristiyanlıktan evvelki devrede bu küçük yarımada üzerinde büyük şöhretle tanınmış bir üniversitesinin tıp mektebi vardı. Ve bura kütüphanesinin yalnız Tıp kitapları satan bir dairesi vardı . Burası galip bir ihtimalle tıp mektebi kütüphanelerinin en eskilerinden biri olarak kabul edilebilir.

Cnidian -Reşadiye yarımadası- yarımadasından kısa bir mesafede (Cos) yani İstanköy adası vardır. Bu adanın mesahası Manş denizindeki (wight) adası kadar yani (95) mil) murabbıdır ki was-higton D. C. kadardır. Burada tababetin pek mühim bir hadisesi olmuştur. Yani (Hippocrates) bu adada doğmuştur. Bunu da ayrıca ilâve edebiliriz ki yine aynı adada Milattan (311) sene Ptolemy Philadelphius doğmuştur.

Hippocrates'in doğumu Milattan evvel (460) senesine rastlarki o zamanın mühim hadiselerinden bir kaç sene sonradır. Mesela, Daranın (Marathon) ovasındaki kat'i mağlubiyetinden sonradır. (M. E. 490), Bu vak'a ile Tezayaklı Phidippides'in Marathon dan İspartaya kadar olan (140) millik mesafeyi (36) saate kapladığı daima hatırlanır.

Yirmi sene sonra İsparta kralı (Leonidas), (Xerxes) yani key-husrevin dağınık ordularını (Thermopale) geçidinde tutmuştu. (M. E. 480). Nihayet (Salamis) teki deniz muharebesinde İran orduları tam tahribata uğramıştır. (M. E. 480). Bu devirler Yunanlılarca kıymetli olarak kaydedilmiştir. (Sophocles), (Pericles), (Herodotus), (Plato), (Socrates), (Phidias) vs. ler gelmişlerdir. Bunlardan Sophocles, Yunanlıların yalnız en büyük facia şairi olarak kalmayıp aynı zamanda Yunan dramının da babasıdır. Fevkalade bir adam olmakla beraber memleketinin en cesur müdafilerindedir. Marathon muharebesinde mühim bir yara alıyor ve iyi olduktan on sen sonra salamis deniz habine iştirak ediyor. Harpten sonra muzikteki fevkaladeliğinden dolayı zafe-rin tesidi için yapılan koroyu idare ediyor.

Hippocrates ilk tahsilini - yeni premedikal tahsil diyebiliriz - İstanbul civarındaki (Selymbria) da ve tıp tahsilini de (Cnidus) kanides mektebinde yapıyor.

Ege denizinin kıyılarını tetkik ederken (Cnidus) ün - yani Reşadiye yarımadası şimalinde, yakın bir mesafede (Ephesus) yani (Ayas-lug) şehri vardı. Miladın ikinci asrında bir Ephesus'lü - bir Sorani - kaydedilmişti ki Viladiye, Nisaiye ve Pediatrics üzerinde büyük mesailer toplamıştır. Bu tasnif edilen bilgiler bilhassa Viladiye ve Nisaiye için (1400) seneden fazla standard mesai hizmetini görmüştür.

Miladın ikinci asrında, 130 senelerinde Ephesus şehrinin bir kaç mil şimalinde ve eski (Troy) gehrinin yakınında (Pergamus - Bergama) şehrinde, dünya tebabetine (1500) sene kadar hakim olan (Galen Cladius) Calinos doğmuştur. Calinos, eski dünyanın en çok yazanı idi. Muhtelif mevzular üzerinde - yalnız tıp değil - , Gramer, mantık ve ahlakîyat üzerinde (500) den fazla cilt yazmıştır. Yüksek ahlakın kuvvetli müdafii, fakat filiyatta zayıftı. Hatta şimdi (1800) sene geçmiş olmasına rağmen yine bugünde bu beşeri metanetsizliğe rastlanıyor. Mesela, miladın (168) inci senesinde (Marcus Aurelius) zamanında Romada ikamet ederken, Calinos kendisinin çok bilgisinden ve daha ziyade hekimlikteki muvaffakiyetinden bahisle, kendisinin bir (Paradoxologus) - yani fevkalade hatip - ve bir - Paradoxopoeus - yani fekalade yapıcı olduğunu iddia etmişti . Bu egoist iddialarının tabii bir neticesi olarak pratisiyen arkadaşlarının acı düşmanlıklarına maruz kaldı.

Küçük asyanın Yunan sahilleri, Ege denizindeki bazı küçük adalarla birlikte ilim ve sanati tıbbın doğum yeri olduğu eski tarihin tetkikile derhal aşikâr olduğu zannederim .

Kitap toplamanın fevkalade faydaları ve bunun halen eski zamanlardan daha faydalı olduğu tetkiklerden pek âlâ anlaşılıyor.

Kitap toplayan bütün tarihi kütüphanelerin erkek ve kadın memurları, sadece hayatlarını kazanmak için değil, aynı zamanda zevk için, - Amenites of (book) collecting - kitap toplamak zevki için de çalışırlar .

şahsî olarak epice seneler evvel mahdut suretle tıbbî kitaplar toplamaya başladım . kısa bir zamanda bir kaç yüz cilt kitap biriktirdim. Yakın bir zamanda bu kitapları tıp kollejimiz kütüphanesine hediye ettim. Bunlar arasında bence kıymeti takdirin fevkinde iki cilt kitap vardır. Bunlar Anatomy kitapları idi. Birisi (Mathaniel highmore) (1613-1984), ki meşhur İngiliz cerrahı olup 1651 de (Antrum of Highmore) ile tanınmış, diğeri de (1628) de Hollandalı Anatomist (Adrian van Spieghel veya Spiegelius), (1578-1625) ki karaciğerin sol fusu ismini taşır.

Kitap toplamak merakım on beş sene evvel canlanmıştır . Şimdi

fiş ezerinde iki binden fazla ciltten ibarettir ki, memleketin bu kısmında -Philadelpheia, ve Pennsylvania hükümeti- yalnız Viladiye ve Nisaiye mesaisini gösteren hususi kolleksiyonların en dolgunu kabul edileceği kuvvetle muhtemeldir. İftiharım, bu kulleksiyonun yalnız cazip oluşu ile değil, bilbassa kitapların adedi üzerindedir. Çünkü pek canlı olarak hatırlanıyorki (337) sene evvel (1602) de Sir Thomas Bodley şahsi olarak topladığı (2000) kitabile (Oxford) üniversitesinde (Bodleian) kütüphanesini tesis etmiştir. Bu gün Bodleian kütüphanesi dünyada en güzel ve en büyük üniversite kütüphanelerinden biridir ki, (1,250,000) ciltten fazla kitap ve binlerce el yazılarına maliktir.

Eski otörlerin bilhassa tetkiklerinde pek tabii olarak söylemek lazımdır ki, (Hippocrates'in eski tıbbî mesaili, herhalde yalnız en iyi olan değil aynı zamanda en meşhurdur. Hippocrats'ın küçük kitabı «Aphorisme» bütün literatürün büyük bir klasığıdır.

En başta çok defa iktibas edilen şunlar gelir, « Hayet kısadır, san'at uzun, fırsat çabuk geçici, tecrübe aldatıcı ve karar vermek te zordur». (600) sene sonra yaşayan Calinos gibi Hippocrates de hıristiyanlıktan evvel devrin en verimli yazıcılarından biri idi. bununla beraber en eski, en büyük, en toplu ve en mükemmel tıp kitabı Hip. pocrates'a (1200) seneden fazla tekaddüm eden (Papyrus Ebers) tir. Bu kitap Edward Simith Papyrus) tarafından (Thebes) civarında, madenî bir sanduka içindeki bir mumyanın bacakları arasında bulunmuştur. (1872) de (George Ebers) adında bir alman Egyptologist tarafından okunmuştur. Şimdi Leipzig üniversitesinin en kıymetli hazinelerinden biridir. Edward Smith Papyrusu New-york tarih Cemiyeti kütüphanesindedir .

Papyrus Ebers'in Milattan (1500) senelik Mısır tababetini ihtiva ettiği kabul ediliyor .

Hippocrates'in eski tıbbî mesaisi bütün eskilerin yanında en başta gelir. Bu mesai tababette klinik müşahaaelerini ilk defa olarak biriktirmeğe başlayan bir usul olarak tarif edilmiştir. Aynı zamanda hasta yatağı yanında mutalaa tekniğini - hastanın yatağı yanında tetkik usulü diyebilirim - göstermiştir. Hippocrates çok defa eski hekimlerden (Sydenham) gibi nazarı itibara alınmıştır. Hippocrates'in mesaisi

tıbbi ve cerrahi her makul mesaili ihata elmiştir Etüd ve tedavi usullerini bazı noktalardan bu günün pratiği ile mukayese etmek mümkündür.

Mevzua Ephesus'un Soranisi de dahildir ki Milâdın ikinci asrında yaşaması itibarile Soranus daha genç olup Vilâdiye ve Nişaiye mesaisi üzerinde ilk kıymetli toplamaları yapmakla kalmamış, aynı zamanda Hippocrates'in ilk biografisini de tertip etmiştir.

(Soranus) dan metin ve resimlerle iktibaslar yapılarak kitaplar neşredirmiştir. Bilhassa almancası (Eucarius Rosslin) tarafından (1513) de (Rosegarten) adile neşredilmiş ve bilhassa ebeler için yazılmıştır. Diğeri de (Tehomas Raynalde) tarafından ingilizce olarak (1545) de (Nev'i beşerin doğumu = Byrthe of Mankynde) adile basılmıştır. Fakat her iki kitap ta meşhur Fransız ordu cerrahî (Amboise paré - 1510-1560) nin (1850) de çıkarılan kitabına kadar hakikî Vilâdiye noktasından kabili takdim mevzuata malik değillerdi. Bu cerrah, Soranus'un telkin etmiş olduğu Version Podalic ameliyesini yeniden canlandırdı, ve yaptı. Paré, ligatür meselesini ilerleterek cerrahinin muhtelif sahalarında yapmış olduğu bu pratik tecrübelerini neşretmiştir. En büyük eseri cerrrhî Textbook dır. (1564). Amputasyon yapanların damarları bağlamasının, yeni bir usul olduğunu Paré'nin söylediği Garrison nakletmiştir. Pariste Paré ile aynı zamanda İtalyadan genç bir adam (Padua) üniversitesinde tahsilde idiler. Bu geç Brükselde bir alman aileden doğmuştu. Premedikal tahsilini (louvain) üniversitesinde almıştı. Calinosdan sonra ve Harveyden evvel tıb dünyasının en büyük siması olmak bu (Andreas Vesalius) e mukadderdi (1514-1564) .

Evvelce (1400) seneden ziyade Calinos Anatomy de dahil olduğu halde tıbbın her sahasında hakim bir şahsiyetti. Fakat 1543 de Vesalius, neşrettiği « Fabrica Humani Corporis » ile, Garrison'un tarif ettiği gibi, dünya teşrih ilmine (canlı ve çalışan ilim) halinde bir eser bırakmıştı.

Titian talebesinden Jan Kalkar tarafından resimlendirilmiş bir fabrica Humani Corporis kopyası bizim kolej kütüphanemizin hazinelerinden biridir. Bu büyük eserin neşrinden kısa bir zaman sonra

Vesalius, padua üniversitesinde hemen aynı derecede meşhur olan Anatomy departman şefi (Gabriele Fallioeppio) yı takibetti, (1523-1562) .

Vesalius'un mesaisinin intişarından 35 sene sonra İngilterenin (kent) sahilinde, (Folkstone) da, Jafferson Medical College'in tesisinden (197) sene evvel bir erkek çocuk doğmuşturki, ilk defa vücutta (kanın deveranı) nı tarif etmiştir (1628). Kan devranını ile defa tarif eden (William Harvey) (1578-1957), 17 inci asrın en mütemayiz hekimi olup ağlebi ihtimal Tıb tarihinde en büyük İngiliz hekimidir .

Harvey'in bu keşfi 1500 sene evvel yani Calinos zamanından beri en mühim bir yardım telakkî edildi. William Harvey, 1657 de (79) yaşında öldüki, keşfinin neşrinden (29) sene sonraya rastlar. Harvey yalnız Tıb ilmine münhasır kalmayarak aynı zamanda daima komşularının muhabbetile de derinden alakadar olmuş, bilhassa doğduğu kasabanın fakirlerle alakadar olmuş ve bunlara kendi malikânesinin büyük bir kısmını vasiyet suretile miras bırakarak alicenaplık göstermiştir ki, eski İngiliz centilmenliğinin ideal bir remzi olarak tanınmıştır. Burada şunu da söylemek alaka verir ki, (1628) de William Harvey, Londrada, « Royal College of Physicians » in senelik toplantısının « Lumleian Lecture » ni okumuştur. 296 sene sonra (Nisan, 3 1924) de bu senelik takrir son defa olarak ve herkesce sevilen enstitümüzün tıbbî departman şefi (Döctor Thomas McCrae) tarafından okunmuştur .

Bu kayıtlarıma chronologic bir tarzda devametmeden evvel birisi 10 uncu ve diğeri 11 inci asrın iki tanınmış otörleri üzerinde kısaca bahsetmek için müsadelerinizi dilerim : Bunlardan birisi Arap ve diğeri bir Türk otörüdür .

Birincisi (Razi) olup (860-932), o zamanki Bağdad meşhur hastanesinin direktörü idi. Bazılarının iddiâsı gibi bu hastanenin müessisi değildir. Bir zamanlar Bağdat, dünyanın en beğenilen, en büyük ve en zengin şehri imiş. Yine, « Sindbad the Sailor, » Aladdin and the Wonderful Lamp, « Ali Baba ve Kırk Haramiler » ve diğeri (Bin bir Gece Masalları) meşhurmuş.

Hastalıkların Klinik tasvircisi olmak Razi'nin (Rhazes), Hippoc-

rates ve Sydenham ile bir sırada olduğu söylenmiştir. Çiçek ve Kızamık hakkındaki tarifleri bu hastalıkların ilk doğru kayıtlarıdırki, klâsik tababet arasında daima mevcut kalacaktır.

Çiçek ve kızamığın klinik şekillerini çok açık ve tam bir şekilde tarif etmiştir. Yeni zamanımızın kitaplarında bulunan bu hastalıkların tariflerine benzetilir. Razî bundan başka bir Tıp Ansiklopedisi de telif etmiştir. Buna « Elvahî » « veya » « Continens » derler. Bu büyük mesai (564) çift kolonlu sayfalardan ibaret olup 30+45 Sm. ebâdındadır.

Bu kitabın Latince bir kopyasını tetkikinize arz etmek üzere müsaade ile aldım. Bu kitap (1506) da Venedikte basılmış olup Basım feninin bir şaheseridir. Orijinal bant halinde 18ci Asırda tekrar basılmıştı. Kitap 25 bant halinde Tıbbın İlim ve San'at kısımlarını ihtiva ediyor. 100 sene kadar sonra Raziye, Bağdatta (Hekimlerin Sultanı denilen « Prince of Physician » (İbni Sina) ve yabancı dillerle Avicenna » takibetti. Buharada, (880 M.S.), ewelce zannedildiği gibi İranlı değil, Türk soydan olarak doğmuştur. İstanbul Üniversitesinin son yaptığı etüdlere göre Tıp Taahhinin fevkalâde tamayüz etmiş bu simasının Türk orijinden olduğu, mukni surette ispat ettiği görülüyor.

İbni Sina'nın şöhreti sadece (610) sayfalı büyük cilt « Canon of Medicine » (Kanunu Tıp) ile Tababete Ansiklopedik yardımından dolayıdırki, bu neşriyat hemen (100) den fazladır. Bu gün dahi kendisine (Jeologların babası) denir. Dağların menşeiini şayanı dikkat derecede güzel tarif etmiştir. İbni Sina bundan başka temayüz etmiş bir şairdi. Rubaiyat ile meşhur büyük İran şairi « Ömer Hayyam » üslûb ile yazdığı meşhur Rubaiyatı vardır.

« Dalın altında bir şiir kitabı

Bir destli şarap, bir somun ekmek ve sen

Benim yanımda beyabanda seh şarkı söyler bir halde

Ah, şimdi beyaban bir cennettir.

« Ben bazan düşünürümki, hiç bir zaman gül bu kadar kırmızı esmez,

Bir kayserin kanayarak ölüp gömüldüğü yerde olduğu kadar ;

*Bahçede bulunan her sünbül,
Bir zamanlar sevimli olan bir kadın başından kucağına düştü,*

*«Gel kadehini doldur ve ilkbaharın ateşine
Kışlık nedamet elbiseni fırlat.*

*Zaman kuşunun az yolu kalmıştır,
Çırpınmak için - ve işte, kuş, uçarak geldi,*

*«Ah, sevgilim, bu gün, geçmişin nedamellerinden ve
İstikbalin korkularından - temizliyen kadehi doldur.*

*Yarın? Niçin Yarın belki olurum
Cizzat ben dünün yedi bin senesile beraber».*

(Her satırın makline çalışıldı S. S.)

İbni Sina hakkında 1593 de arapça yazılmış bir kitabın, huzurumuzda gösterilmek üzere müsaadesini aldım. Bu büyük mesainin bütün tabi'larının enderidir. Burada bir çok mühim mevzular arasında Diyabetik idrarın tatlı olduğu bulunmuştur. Şunu da bilmek mühimdirki, 1395 de Razî ile İbni Sinanın eserleri birleştirilmiş ve diğer yedi tanesile birlikte Paris Tıp Fakülte Kütühanesinde.

Razî ve İbni Sinanın şöhretleri yanında şu arap hekimleri de mühimdir. Haly ben Abbas (علي بن عباس), Avenzoar of Seville (ابن زهر), Moses Maimonides (ابن ميمون), Averroes (ابن رشد) ile Kutubanın meşhur cerrahı Albucasis (ابو القاسم) dır.

Bundan başka yalnız bir kaç eski otör ve bir kaç eski kitaptan bahsediyorum. Bunların şöhretleri ölmez. Bu parlak karakterler Tıp Tarihinde daima kalacaktır. Bunlar bütün eski otörlerin meşalesidir. Mirasımız onlara medyundur.

Şimdi Philadelphianın (1750) ile (1800) arasında tababete ait hususî ve tarihî faydalı devrinden bahsetmek isterim. Bu devrede, İngilterede, dünyaca şöhret kazanan bir kısım hekimler yetişir. Bu zevat Colonial Amerika gençliğinin ve bilhassa Philadelphia gençlerinin Tıp hocalarıdır. Philadelphiada onların talebeleri arasından, (William Shippen, Jr. 1736-1808) ve (John Morgan. 1735-89), Ana-

tomy, Cerrahî, Vilâdiye ve Dahiliyenin Philadelphida ilk Profesörlendir. Aynı zamanda (1765) de Pennsylvania Üniversitesi Tıp Okulunu kurmuşlardır.

Bu Okul talebelerine iyi düşüncelerile faydalanmış olan bir grup İngiliz hekimlerini, uzaktan duyulan hoşnutsuzluk devirlerinin hayallerine rağmen hatırlarım. Bu guruba dahil insanlar muhtelif mizaç ve karakterlerde olmalarına rağmen, mükrim ve merhametli idiler. Colonial Amerikada tababeti yaratmalarından dolayı medyum bulunduğumuz bilhassa dört kişiden bahsetmek istiyorum. Bu küçük gurubun en şöhretlisi Hunters, William (1718-83) ve John (1728-93) dir. Birincisi Anatomideki kanalından ve bir çok klâsik arasında « Gebe Rahim Anatomisi » mesaisinden dolayı şöhretlidir.

İkinci ötürü, bu mütemayiz encümene arzedişimin sebepleri, 1) Tıbbî tarihine hizmeti, 2) Cerrahî Patholoji ve Umumî Cerrahiye hizmeti, 3) Londrada Krallık Cerrahî Cemiyeti büyük Hunterian Müzesini kuruşu, 4) Edward Jenner'i teşvik ederek çiçek aşısını keşfettirmesidir.

Jenner bir münasebetle John Hunter'e yazdığı mektubunda « çiçek aşısı meselesi üzerinde pek ciddiyetle düşündüğünü » bahsetmişti. Hunter cevap verdi: « Düşünmeyiniz, Yapınız ».

Bu gurubun başka bir azası ve dindar bir hekimi olan (John Fothergill, 1712-80) - Fothergill değil -, kaydedilmiştir. Bu zat Benjamin Franklin'in samimî dostu ve bu şehrin küçük sofular Kolonisinin fedakâr bir arkadaşıdır.

Pennsylvania hastanesine bazı şahsî ve çok kıymetli mallarını, Anatomi ve Viladiye resim ve mulaj koleksiyonuuu hediye eden « Fothergill » dir. Bunlar memleketimizde tedris maksadile ilk olarak kullanılmışlardır. william Shippen Jr. 1762 de Avrupadan dönüşünde ve bu hastanenin kuruluşundan yedi sene sonra bu malzemeyi hastaneye nakletmiştir. Levhalar meşhur artist « Van Rymsdyk » tarafından hazırlanmıştır. Yine aynı ressam, William Hunter'in (Gebe Rahim Anatomisi) kitabının resimlerini hazırlamıştır.

Dördüncü aza, meşhur ve mütelewin mizaçlı (sofu doktor, John Coakley Lettsom) dir, (1744)-1815). Günün 24 saatinde nasıl yaşandığını ilk öğrenen İngiliz adamı olduğu söylenmiştir. Yorulmak

bilmeyen bir pratisiyen, şöhretli bir hayırsever, tıp ve diğer literatürün devamlı bir yardımcısı idi . Çok defa tekrar edilen şu şiir, galip bir ihtimalle hatalı olarak ona isnat edilmiştir ;

*Beni bir hasta çağırdığı zaman,
Ona ilaç veririm, kan alırım ve terletirim,
Eğer ondan sonra ölümü seçerlerse,
Lettsom buna ne yapsın,*

Dr.Lettsom, Benjamin Franklin'in samimi dostu olduğu gibi Philadelphia'daki sofuların ve kolonilerden gelen tıp talebelerinin de arkadaşı olmuştur.

Amerikanın ve hakikaten bütün dünyanın hürmet ettiği mümtaz bir İngiliz hekimi daha vardır. on altıncı asrın fevkalade Anatomisti olan Vesalius gibi daima meşhur kalacak olan (Henry Gray) de on dokuzuncu asrın en büyük Anatomist yazıcısıdır ,

Bizim tıp kollejimizin (1825) de tesisinden iki sene sonra, Henry Gray Lodrada doğmuştur. St. Georges Hastanesinden mezun olmuş ve bu enstitüde kısa süren bütün ömrü müddetince çalışmıştır. 1848 de henüz telebe iken (Royal College of Surgeons) in üç senede bir verilen mükâfatını şu yaptığı tecrübeden dolayı almıştır : « İnsan göz sinirinin menşe'i, irtibat, inkisam ve lahikaları ve bunun fıkralı hayvanların Gözleriyle mukayeseli Disseksiyon resimleri » .

25 yaşında iken « Royal Society » ye aza oldu. Ertesi sene «Dalağın Nesci ve kullanılması» hakkındaki tebliğine karşı (Astley Cooper) mükafatını kazandı.

Beş sene sonra (1857) de, (750) sayfalı meşhur Anatomi Text kitabını, senenin hemen günleri kadar olan (363) resim ile neşretti. Çiçekten yatan bir yeğenin tedavisini takip ederek Henry Gray de pek ağır bir şekilde bu hastalığa yakalandı, ve (1861) de henüz 34 yaşında iken öldü.

Son olarak Büyük Biritanyadan, dört hekimden daha kısa bahsetmek istiyorum. Bunların ikisi İngiliz. birisi İskoçyalı ve diğeri de İngiliz soydan İrlandada doğmuş bir grup kozmopolitendir, Birincisini, fikir-

lerinin büyüklüğü, hudutsuz merhameti ve fevkalade edebî neşriyatından dolayı hususî olarak söylenmeğe layıktır . (Montaigne) in zarafeti ve (Erasmus) un öğreniş kabiliyetile hirleşmiş bir müellif olduğunu söylerler. (1605.) de Londrada doğmuş, Oxford dan Art icazetini alarak (1626) da bitirmiş, Fransada (Montpellier) ve İtalyada (Padua) üniversitelerinde okumuş, fakat doktorasını Leyden üniversitesinden almıştır. Norveç ve İngilterede pratik yapmış ve bu esnada literatüre kıymetli hediyelelerini vermiştir .

Sir Thomas Browne (1605-82), bir çok mesai toplamıştır. Bilhasa dört danesi meşhurdur: « Pseudodoxia Epidemica » yahut (Ekseriyle kabledilmiş akideler ve hakikatler hakkında araşırmalar), ikincisi, « Hydriotaphia » yahut « Urn Burial » yani (yakılan ölüünün kül kabı), üçüncüsü (Cyrus bahçesi) - Cyrus, İran imperatorluğunun korucusu - ve sunucusu, herkesce ve bilhassa hekimlerce malum olan (Tib dini) yani (Religio Medici) dir ki, (1635) de neşredilmiştir.

Religio dan kısa bir kaç cümle iktibas etmek isterim. Acaba her ibare çok yüksek ve çok güzel olabilir mi ?

a) İbadetimde dizlerimin adap ve hizmetini severim.

b) Bir put veya istavroz görünce yaradanımın korku ve hatırasile şapkamla hürmet ederim.

c) Topladığım din kitaplarımdan iki tane vardırki : Birisi Allahtan, diğeri de onun kullarından ve tabiatın bahsederek umumî ve halk yazılarıyla cihanın gözlerine serilmiştir.

« Religio Medici » ihtimal bildiğiniz gibi, Sir william Osler'in yatakyanı kütüphanesinin çok sevilen bir uzvu olduğu gibi, benim de otuz seneden fazla bir zamandanberi kütüphanmedir. Doktor Osler'in bu küçük cildi ölümüne refakat ettiği gibi mezarına da berabe konulmuştur.

Sir Thomas Browne 1682 de Norveçteki evinde (77) nci doğum gününde, « Religio » adındaki kitabının Fransızca, Almanca ve diğeri lisanlara terceme edilmiş olduğunu öğrendikten sonra vefat etmiştir .

Bu gurubun ikinci azası (John Brown, 1810-1882), Iskoçyadan çağırıldı- Saatlerin idareli kullanılması (Spare Hours) adındaki iki küçük cilt kitabından dolayı kendisine daima medyun olacağız. Burada

bir yazı pek enteresan ve herkesin okuması lazımgelir. (with Brains, Sir), yeni « Beyinlerle, Bay », akıl ve şuurla demektir .

Saatlerin idareli kullanılması adındaki kitapta (John Locke) ve (Thomas Sydenham) haklarında büyük tecrübeler vardır ki, bunlardan birisi « aklın felsefi tahlilini » ve diğeri de « pratik tababeti » kurmuşlardır. Yine bu kitapta ölmeyen hikâyelerden (Rab and His Friends) vardır. Burada meme kanserlerinin en güzel klinik tarifleri ve literatürün çok müessir hikâyeleri portre edilmiştir ,

John Brown 1833 de Edinburgh üniversitesi Tıbbiyesinden mezun olmuştur . Doğuştan bir yazıcı olup daima deslerinde katiyetle şunu söylerdi: « bir otör, mevzularını söylemek ihtiyacını duyuncaya kadar ve söyleyeceklerinin hatasız olduğuna emin oluncaya kada hiç bir neşir yapmamalıdır. »

« Rab and His Friends » yazıldığı zaman, John Brown, Edinburgh da « Minto House » hastanesinde bir talebe idi. Burada hastalarını dikkat ve inceliklerle tarif ettiğinden « Ailie Noble » onun hizmetine geldi. Hastaları muayene ederken kaydederdi: ne diyebilirim? orada bir pek yumuşak, pek biçimli, pek beyaz, pek kerim ve cövmert ve böylece mesut ahlâk ile olgun, taş gibi sert, bu müthiş ıztırab merkezi, soluk yüzü, aksaçları, şeffaf, makul gözleri ve tatlı halledici ağzı bütün manasile galebe etmek ıztırabını ifade ediyor.

Sevgili hocam ve hastane şefi (Dr. J. Chalmers DaCosta) nın Sayın eski doktor (John Brown) hakkındaki içinden gelen hürmetlerini söylediklerini bir çok fırsatlarla duymuştur .

Dr. Brown talebeliğini (Mr. James Syme) in yanında yaptı. Dr. Syme, Iskoçyanın daima yetiştirdiği cerrahların en kudretlilerinden idi. Syme, insanlığın en büyük velinimetlerinden biri olan (Joseph Lister) in kayın babası oldu.

Dr. Brown, şunu yazıyor. Syme, her şeyde üstün oldu, fakat yazı işleri hariç, çünkü, ancak okunabiliyordu .

İrlandalı doktordan bahsedişim, tababete hususî bir yardım yapmış olmalarından dolayı değildir. Tıbda bir derece alıp almadığı halen de şüpheli ise de, Edinburgh, Leyden ve belki Padua üniversitelerinde tib tahsili için bir zaman sarfettikleri de şüpesizdir. Bilhassa bahsettiğim

(Dr. Oliver Goldsmith, 1728-1774), literatürümüze ilaveler yapmıştır. «İyi huylu adam=The Good Natured Man», «Yenmeye tenezzül eden kadın=She Stoops to Conquer», «Gezgin=The Traveller», «Âyinin papazı=The Vicar of Wakefield», «Metruk Köy=The Deserted Village» gibi yazıları aslâ ölmezler. Otör, en çok sevdiklerimden olup literatürde de çok kuvvetli yazı sahiplerindendir. Geçliğinde tam bir oyun çocuğu, fırsatlara lakayt, gençlik hayatını Avrupada filüt çalmakla geçirmiş derbeder bir müzisiendi. Doğru söylemek hususunda şüpheli bir tabiatı vardı ki, kolay aldatılır, kolayca inanırdı. Meselâ, Yunan tarihine ait yazısında (Büyük İskender) ile (Montezuma) orduları arasındaki harbi, korkunç göstermek için rakamları artırmıştır.

Gezgin, metruk köy ve Âyinin papazı yazılarında Oliver Goldsmith, babası aziz ihtiyar (Dr. Primrose) den naklettiği misallerle «iş hayatımızda lüks öğrenmenin» nasıl olduğunu öğretti. «Vicar» da şunları söylemişti. Dürüst, evli ve kalabalık bir aileye malik olan bir adamın, sadece nüfustan bahsederek tek yaşamaya devam eden'den daha fazla hizmet görmüş olduğu fikrini daima taşırdı.

«Vicar» daki «Ballad» in sözünü aramızda unutan her halde yoktur :

Öyle ise, ey zair, dön üzüntülerinden vaz geç

Arza ait bütün üzüntüler beyhudedir.

Burada yer altında insanın pek az şeye ihtiyacı vardır.

Ne de onu uzun bir zaman için ister.

(Satırların manası nakledildi. S. S.)

Dostu (Sir Joshua Reynolds) a, Metruk köyü ve mağlubetmeye tenezzül eden kadını da (samuel Johnson) a vakfetmiştir. Gezgin ise kardeşi Henry ye tahsis edilmiştir. Oliver Goldsmith, İrlandada 2. Teş. 1728 de, Tıp okulumuzun kuruluşundan (97) sene evvel doğmuştur. Kuvvetli ihtimal ile kendisi tarafınban hazırlanmış yüksek doz opium dan 4 Nisan 1774 de Londrada 46 yaşında iken ölmüştür. Temple Ghurch Yarda'a gümülmüştür. Bir iki fırsatla yanında hürmetle eğilmiş olduğumu söyleyerek ebedî istirahat yerini işaret etmiş olduğumu zannediyorum.

Tabutunu takibedenler arasında (Edmund Burke) ye, Papa tarafından (lâyık olduğu surette takib edilmek hak ve iftiharına değer bir adam) diye beyan odılmıştır. (Sir Joshua Reynolds) ve şüphesiz (Dr. Samuel Johnson) ve onun hayatını yazan (James Boswell) tabutunu takibedenler arasındadır.

Nihayet bu küçük gurubun son azası, kollejimizin açılışından 30 sene evvel doğmuş ve daha 18 yaşında iken bazı çok güze lirik şiir söyleyen (John Keats, 1795-1821) dir. St. Thomas ve Guy hastanelerinde tıb tahsilinden sonra bir hekim evsafını kazandığı zaman henüz 20 yaşında olduğu kaydedilmiştir. 1821 de Romada kardeşi Tom dan geçtiği muhtemel olan tüberkülozdan öldü. Şehrin protestan mezarlığındaki taşının yazısı kendisi tarafından yazılmıştır : « Burada yata-
nın adı suiçinde berattır ». 32 eene evvel bir çok sevenleriyle mezarı yanınd tazim ettik.

Bu gencin doğumu bir kısım literatürün bilhassa esaslı parçasını teşkil eder. Samimi dostları arasında Ligh Hunt, Ebu bin Ahmed'in dünyada meşhur şaheseri :

« Prometheus Unbound » dir. Keats'in ilk şiir kitabı 1818 de neşredilmiş ve Leigh Hunt'a ithaf etmiştir.

32 yaşında, yani vefatından üç sene evvel dünya « Endymion »u miras bıraktı. Bu klasik literatürün ilk satırı çok meşhur olup her halde ingilizcesi diğer lisanlardan fazla iktibas edilmiştir : « Bana latif bir şey daima zevk verirler, fakat, kitaplar asla bitmiyen, sonsuz zevk verirler ». (A thing of beauty is a joy forever, and books have been a never-ending joy to me).

1981 Spruce Setreet
Rhiladelphia, Pennsylvania.
